

Kirja-arvio

Tehostamisen jälkiä ja tulevaisuutta luotaamassa

Henri Koskinen, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Teppo Eskelinen, Eeva Jokinen ja Lilli Aini Rokkonen (toim.):

Tehostamisyhteiskunnan jäljet. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 271 sivua. 2023.

Avainsanat: tehostamistalous, tehostaminen, yhteiskuntapolitiikka

<https://doi.org/10.51810/pt.147845>

Teppo Eskelisen, Eeva Jokisen ja Lilli Aini Rokkosen toimittama *Tehostamisyhteiskunnan jäljet* (2023) tarkastelee 11 luvun verran sitä, millaista jälkeä tehostaminen on saanut aikaan yhteiskunnan eri aloilla. Teos on jatkoa osin samojen toimittajien vuonna 2017 toimittamalle *Tehostamistalous*-kirjalle (Eskelinen ym. 2017), joka tarkasteli yhteiskunnallista imperatiivia tehostaa toimintaa ja toimintoja talouden ehdoilla. Käsillä oleva teos asemoituu jatko-osaksi *Tehostamistaloudelle*, ja toimittajat ja lukujen kirjoittajat ovat osin samoja.

Teoksen yläotsikko on vaihtunut ”taloudesta” ”yhteiskuntaan”, ja kirjan luvut käsittelevät keskenään varsin erilaisia tehostamiselle alistettuja yhteiskunnan sfäärejä ja ilmiöitä. Teos on monialainen, sillä teokseen kirjoittaneet tutkijat tulevat laajasti eri yhteiskuntatieteiden aloilta, kuten yhteiskuntapolitiikasta, sosiologiasta, sukupuolentutkimuksesta ja kulttuurintutkimuksesta. Näin ”yhteiskunta” otsikossa puolustaa paikkaansa talouden sijaan, joskin myös *Tehostamistalous* näytti, millaisia erilaisia vaikutuksia tehostamisella on eri yhteiskunnan alueilla ja ihmisten elämässä. *Tehostamisyhteiskunnan jäljet*

-teoksen premissiksi muodostuu paluu tehostamisen politiikkaan kysymällä, miltä tehostamisen prosessit näyttävät ja tuntuvat puoli vuosikymmentä myöhemmin. Teosta voisi verrata samankaltaisia yhteiskunnallisia kehityskulkuja laaja-alaisesti peranneisiin kokoomateoksiin, kuten esimerkiksi Johannes Kanasen toimittamaan *Kilpailuvaltion kyhdissä* -teokseen (2017) ja Tiina Sihdon ja Paula Vasaran toimittamaan *Hoivan pimeä puoli* -teokseen (2023).

Tehostamisyhteiskunnan jäljet -nimi tarkoittaa tehostamisella yhteiskunnallista järjeilyä, jonka mukaisesti toimintaa on tehostettava siten, että vähemmällä saadaan aikaan enemmän. Tehostaminen levittäytyy kaikille yhteiskunnan alueille ja saa erilaisia ilmenemismuotoja, käytäntöjä ja vastustamisen tapoja. Kuten Teppo Eskelinen (2023, 264) luvussa toteaa: ”Vaikka tehostaminen ja kilpailu ovat muodostuneet hallitseviksi normeiksi, tehostamisen sovellusala ja muoto ovat avoimia ja muuttuvia.” Kirjassa tehostaminen näkyykin kaikilla yhteiskunnan tasoilla organisaatioista mediaan ja politiikkaan. Tehostaminen näyttäytyy teoksessa ”nyky-yhteiskunnan hallitsevana ja poikkileikkaavana rationaliteettina” (Eskelinen ym. 2023, 6). Näin ollen toimijoiden yhteiskunnan kaikilta laidoilta on jäsennettävä ja merkityksellistettävä toimintaansa suhteessa tehostamiseen.

Tehostamisopin lupaus: aina on varaa tehostaa

Ajallisesti teos paikantuu 2010- ja 2020-luvuille, minne suurin osa teoksen esittelemästä empiirisestä tutkimuksesta sijoittuu – joskin jotkin luvut tarkastelevat tehostamisen politiikkaa pidemmällä aikavälillä. Keskeiseksi ajalliseksi määreeksi nousee koronapandemia, joka määrittyy teoksen luvuissa tehostamisen suhteen ambivalentiksi, kontekstisidonnaiseksi vedenjakajaksi. Yhtäältä se on merkinnyt esimerkiksi talouspolitiikassa tehostamisen ja uusliberaalin kuripolitiikan suitsimista, toisaalta taas kiihtyvää resurssien supistamista ja ulkoistuksia esimerkiksi julkisen sektorin eri aloilla.

Keskeistä teoksen luotaamalle tehostamiselle on sen avoimuus ja ambivalentti luonne. Tehostaminen ei ole koskaan valmis, vaan aina on varaa tehostaa lisää ja aina voi tehdä tehokkaammin. Tätä havainnollistaa hyvin lean-johtamista ja -organisointia sote-alalla tarkasteleva Iris Lehdon (2023, 82) luku: lean-johtamisoppaiden mukaan lean ei ole väliaikainen projekti

vaan päättymätön matka. Tehostaminen on myös tehokas kaappaamaan ja kolonisoimaan erilaisia elämäalueita, mistä kertoo Hannele Harjusen luku kehopositiivisuudesta. Harjusen näyttää luvussa, miten kehopositiivisuus, kaikenlaiset kehot salliva ja hyväksyvä yhteiskunnallinen liike, on julkisuudessa joutunut uusliberaalin ihmiskuvan kaappaamaksi ja alkanut vääristyä kuluttamisen kautta tapahtuvaksi henkilökohtaiseksi voimaantumiseksi.

Monet luvut kertovat siitä, miten eri tavoilla tehostamisoppi törmää sille vastakkaisiin ajattelutapoihin ja organisaatiokulttuureihin esimerkiksi julkishallinnon alalla tai hoivatyössä, jota on vaikea tehostaa tehostamisoppien mukaisesti. Tehostaminen hoiva-alalla tarkoittaa useimmiten sitä, että samat työt tehdään yksinkertaisesti vähemmillä resursseilla (esim. Sihto ja Vasara 2023). Tätä havainnollistaa hyvin Tiina Sotkasiiran ja Henna Middeken turvapaikanhakijoiden oleskelulupaprosessia tarkasteleva luku. Siinä jo valmiiksi ylikuormittuneesta järjestelmästä tehdään tehokkaampi muokkaamalla ja uudelleen järjestelemällä toimintoja pahimmillaan siten, että ”asiakkaiden” eli turvapaikanhakijoiden oikeusturva vaarantuu.

Sotkasiiran ja Middeken sekä Emma Lambergin ja Hanna Ylöstalon tasa-arvopolitiikkaa tehostamisen kehyksessä tarkastelevat luvut osoittavat, että tehostamisen yhteiskunnallinen seuraus on myös se, että työt, jotka tehostaminen näennäisesti poistaa, siirtyvät toisaalle, esimerkiksi palkattoman hoiva- ja vapaaehtoistyön piiriin. Kuten Lamberg ja Ylöstalo (2023, 165) luvussaan muistuttavat, tehostamistalous on sukupuolittunut järjestelmä, sillä ”naisten palkkatyö ja palkaton työ ovat keskeinen tehostamisen kohde nykyisessä suomalaisessa hyvinvointivaltiossa”.

Kvantifiointi tehostamisen työkaluna

Tehostamisen ytimessä on tehokkuuden ja suoritusten mittaaminen, useimmiten kvantifoiduilla mittareilla, mikä paljastaa erilaisia mittaamiseen ja sen järkevyyteen liittyviä ongelmia, joita useat teoksen luvut havainnollistavat. Ville Yliaska (2023, 219) käsittelee luvussaan valtionalouden kehysbudjetointimenettelyä ja tulosoajusta todeten, että kun tulosoajaus 1990-luvun taitteessa ajettiin läpi valtionhallinnossa, monet ministeriöt ja hallinnonalat kritisivat tulosojaukseen kehitettyjä mittareita jopa siinä määrin, että mittareiden

katsottiin murentavan uskoa järkevään päätöksentekoon. Samaten Ismo Björn, Pirjo Pöllänen ja Jarno Saarti käsittelevät luvussaan kvantifioitujen työ- ja tehokkuusmittareiden vaikutusta yliopistojen organisointiin, työhön ja rekrytointiin. Varmaankin jokainen yliopistolla työskentelevä tutkija voi tunnistaa luvun havainnot.

Viime kädessä tehostamistaloudessa on kyse jatkuvaan kasvuun perustuvan ja planetaarisista rajoista piittaamattoman talous- ja yhteiskuntajärjestyksen ylläpidosta – tehostamistalous on tämän ylläpidon muoto, kuten Johanna Perkiö luvussaan muistuttaa. Kuten muuallakin, myös Suomessa tehokkuus ja tehostaminen ovat määrittäneet vahvasti työllisyyden ja talouskasvun kysymysten kautta: ylin tavoite tehostamisessa on talouden kasvu (joko säästäen, leikaten tai tuottavuutta kasvattaen) ja työllisyyden lisääminen. Perkiö käsittelee luvussaan suomalaista perustulokeskustelua ja pohtii, millaiselta sosiaaliturva näyttää niin sanotun kestävyysmurroksen aikakaudella. Perkiö (2023, 205) toteaa vastaansanomattomasti, että myös sosiaaliturva on saatettava ekologisesti kestäväälle pohjalle, mikä edellyttää vallitsevan politiikkaparadigman taustaoletusten muuttamista.

Pois tehostamisyhteiskunnan oravanpyörästä?

Miten tehostamisyhteiskunnasta siis päästäisiin ulos? Muutamat kirjan luvut pohtivat ansiokkaasti myös tätä kysymystä. Esimerkiksi Lamberg ja Ylöstalo esittelevät hoivaavan talouden ideaa, joka kiinnittää tiukempaa huomiota sukupuolten väliseen hoivatyön jakoon ja asettuu näin tehostamiselle vastakkaiseksi. Hoivaavassa taloudessa naisvaltaiset hyvinvointi- ja hoivainstituutiot nähdään investointeina kuluerien sijaan, jollaisina ne on tehostamistaloudessa vallitsevasti ymmärretty. Myös Perkiön luku kartoittaa talouskasvun tavoittelulle ja palkkatyön normatiivisuudelle rakentuvan järjestelmän vaihtoehto- ja uudistamisvisioita pureutumalla perustulosta käytyyn poliittiseen keskusteluun 1980-luvulta 2020-luvun alkuun. Perustulo toimii luvussa linssinä siihen, miten sosiaaliturvan tarkoitus on tarkasteluajanjaksona ymmärretty ja millaisia vaihtoehtoisia ymmärrystapoja sille on esitetty. Eskelinen puolestaan ounastelee luvussaan myös tehostamisen paradigman murtumista, mille on antanut pontta esimerkiksi koronakriisi, joka lisäsi valtion roolia talouden valvojana ja

toisaalta näytti, miten äärimmäinen tehostaminen on tehnyt sote-organisaatioista haavoittuvia. Kirjan luvut näyttävät, että ulospääsy tehostamisen vallasta on mahdollista mutta ei vääjäämätöntä: se edellyttää vaihtoehtojen ja toisin tekemisen tapojen tunnistamista, kokeilemista ja niiden puolesta argumentointia.

Kaiken kaikkiaan kirja on ansiokas ja laaja-alainen tarkastelu tehostamisen erilaisista yhteiskunnallisista vaikutuksista. Kirjan jäsenitys etenee yksityisestä kohti yleistä. Ensimmäiset luvut keskittyvät tehostamisen vaikutuksiin ihmisten arjessa ja kokemusmaailmassa, mistä edetään vähitellen kohti makrotason tarkastelua. Päinvastainen jäsenitys tuntuisi luontevammalta, koska tehostaminen näyttäytyy teoksessa niin kaikenkattavana ja kaikkialle ulottuvana voimana. Kirjan päättävä Eskelisen tehostamista paradigmaattisena rationaliteettina tarkasteleva katsausmainen luku olisi hyvin voinut aloittaa teoksen.

Teosta voi kritisoida siitä, että tehostaminen on kussakin luvussa määritelty juuri lukuun sopivalla tavalla. Näin se jää käsitteenä hiukan epämääräiseksi, jolloin sen analyttinen tarkkuus kärsii: tehostaminen on organisaatiotason johtamisoppi, rationaliteetti, läpileikkaava diskurssi ja kaikkialle ulottuva yhteiskunnallinen liikevoima. Joidenkin lukujen kohdalla tahtoo jäädä hieman epäselväksi, mikä luvun asetelmassa on kirjan otsikon mukaista tehostamista. Juuri tästä syystä Eskelisen loppuluku olisi voinut toimia johdannon jälkeisenä lukijan orientaationa.

Joka tapauksessa teos on ajankohtainen ja tarpeellinen puheenvuoro vallitsevasta yhteiskunnallisesta ajattelutavasta, joka on niin itsestään selvä, että harva tulee sitä nykyajassa kyseenalaistaneeksi. Teosta voi suositella aiheesta kiinnostuneille perustutkinto-opiskelijoille ja kaikkien uravaiheiden tutkijoille. Teoksen tematiikka vedonnee myös laajempaan yleisöön. Teos on vapaasti ladattavissa julkaisijan, Jyväskylän yliopiston, verkkosivuilta.

Lähteet

- Eskelinen, Teppo, Harjunen, Hannele, Hirvonen, Helena ja Jokinen, Eeva (toim.). 2017. *Tehostamistalous*. SoPhi-sarja 134. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Eskelinen, Teppo, Jokinen, Eeva ja Rokkonen, Lilli Aini (toim.). 2023. *Tehostamisyhteiskunnan jäljet*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9499-0>
- Kananen, Johannes (toim.). 2017. *Kilpailuvaltion kydyssä*. Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Sihto, Tiina ja Vasara, Paula (toim.). 2023. *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki: Gaudeamus.